ISSN 2654-2366

Archive

Archive Offprint

Open Access Scientific Journal

ISSN 2654-2366

Volume 18(2) – 2022 Offprint

Volume No: Archive Volume 18, Issue 2, 2022
Editor: K. Kalogeropoulos
Date: July 1, 2022

Παραπομπή ως: Γαλανού, Ε. 2022. «Πλατεία Ομονοίας: Τόπος πολλαπλών συναντήσεων», Archive, 18(2), (1 Ιουλ): 6-15. DOI: 10.5281/zenodo.6790010.

Πλατεία Ομονοίας: Τόπος πολλαπλών συναντήσεων

Λέξεις-κλειδιά: *Klenze, Schaubert, Ziller, Βαρώτσος, δημόσιος χώρος, Δρομέας, Ζογγολόπουλος, Κλεάνθης, Μέγας Αλέξανδρος, Μπάγκειον, Νεωτερικότητα, Πεντάκυκλο, Πλατεία Ομονοίας, Πολυκατοικία*

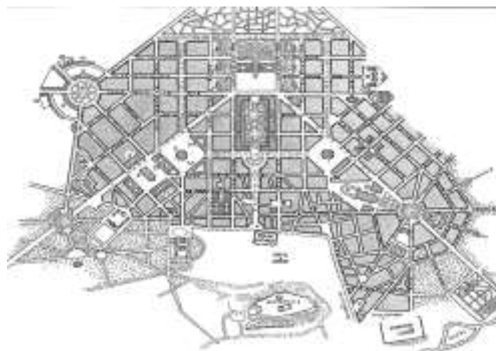
Abstract

Since the proclamation of Athens as the capital of Athens and the first spatial plans of Kleanthis-Schaubert and even Klenze, Omonia Square has been an important place of cultural, social and economic meeting. Throughout its history, the square has become the subject of constant redesigns that changed it -even its name-sometimes upgrading and sometimes degrading it aesthetically. Omonia Square has been associated with the work of the sculptures of the Muses, with the work of important contemporary sculptures, such as Zongolopoulos and Varotsos, but also important buildings that cover from a historical and aesthetic point of view a wide range of the architectural movement and sculpture in public space.

Εισαγωγή

Η πλατεία Ομονοίας από την εποχή της ανακήρυξης της Αθήνας ως πρωτεύουσας των Αθηνών και τους πρώτους χωροταξικούς σχεδιασμούς των Κλεάνθη-Schaubert, ακόμη και του Klenze, υπήρξε σημαντικός «τόπος» συνάντησης πολιτισμικής, κοινωνικής και οικονομικής. Στο διάβα της ιστορίας της η πλατεία έγινε αντικείμενο διαρκών ανασχεδιασμών που την άλλαξαν – ακόμα και στο όνομά της-, άλλοτε αναβαθμίζοντας και άλλοτε υποβαθμίζοντάς την αισθητικά. Συνολικά θεωρούμενη, η πλατεία Ομονοίας συνδέθηκε με το έργο των γλυπτών των Μουσών, με το έργο σημαντικών σύγχρονων γλυπτών, όπως ο Ζογγολόπουλος και ο Βαρώτσος, αλλά και σημαντικών οικοδομημάτων που καλύπτουν από ιστορικής και αισθητικής άποψης ευρύ φάσμα του αρχιτεκτονικού κινήματος και της γλυπτικής στον δημόσιο χώρο.

Σ. Κλεάνθης-E. Schaubert και L. von Klenze

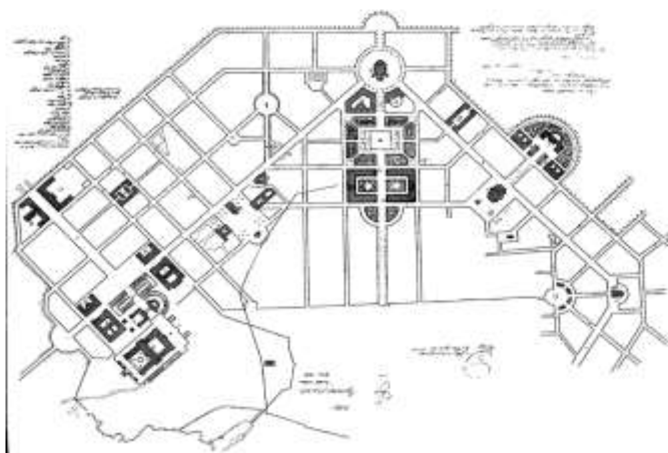
Εικ. 1. Το αρχιτεκτονικό σχέδιο των Κλεάνθη-Schaubert. Πηγή[1].

[1] Μπίρης 1966, στο Μονιούδη-Γαβαλά 2015, 107.

Οι Κλεάνθης-Schubert έφθασαν στην Ελλάδα το 1828 και με διάταγμα του Ι. Καποδίστρια ορίστηκαν «Αρχιτέκτονες της Κυβέρνησης» το 1830[2]. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, το αρχιτεκτονικό σχέδιο των Κλεάνθη-Schaubert, εγκεκριμένο με διάταγμα από την αντιβασιλεία το 1833, ήταν το πρώτο από τα χωροταξικά σχέδια της Αθήνας, όταν έγινε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους.

Διαμορφώθηκε σε τρεις άξονες που σχημάτιζαν περίπου ισοσκελές ορθογώνιο τρίγωνο. Στη κορυφή του τριγώνου βρισκόταν η πλατεία Ομονοίας και η βάση του οριοθετείτο από την Ερμού, ενώ οι πλευρές του τριγώνου, από την Πειραιώς και τη Σταδίου αντίστοιχα. Σύμφωνα με το σχέδιο τα ανάκτορα επρόκειτο να χτιστούν στην περιοχή της σημερινής πλατείας Ομονοίας, με τις διοικητικές και οικονομικές υπηρεσίας να καταλαμβάνουν την αριστερή πλευρά και το πνευματικό κέντρο τη δεξιά πλευρά[3].

Το σχέδιο δεν τέθηκε σε εφαρμογή για οικονομικούς λόγους[4] και εξαιτίας των αντιδράσεων που προκάλεσαν κερδοσκοπικές εταιρείες εκμετάλλευσης γης[5]. Ο αντιβασιλέας κάλεσε τον L. Von Klenze, για τη διαμόρφωση ενός νέου σχεδίου το 1834, το οποίο διατήρησε αρκετά στοιχεία από τον αρχικό σχεδιασμό των Κλεάνθη-Schaubert[6].

Εικ. 2. Το σχέδιο Klenze προσανατολισμένο στην εκδοχή του σχεδίου των Κλεάνθη-Schaubert. Πηγή[7].

Στο σχέδιο του Klenze η πλατεία υποβαθμίστηκε σημασιολογικά και αναβαθμίστηκε η πλατεία Συντάγματος, στην οποία οικοδομήθηκε τελικά το βασιλικό ανάκτορο. Βασική αλλαγή στο σχέδιο ήταν η μεταφορά του ανακτόρου από την πλατεία Ανακτόρων στον Κεραμεικό, εκεί όπου ανακαλύφθηκε αργότερα το σημαντικότερο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης. Η τοποθεσία

[2] Βάκας 1931, 81.
[3] Φιλιππίδης 2015, 54.
[4] Μονιούδη-Γαβαλά 2015, 106.
[5] Βάκας 1931, 84.
[6] Morris 2013, 51.
[7] Μπίρης 1966, στο Μονιούδη-Γαβαλά 2015, 108.

κρίθηκε ακατάλληλη και τελικά υιοθετήθηκε η άποψη ότι το ανάκτορο έπρεπε να χτιστεί στον άξονα της οδού Ερμού στην ανατολική άκρη της πόλης[8]. Στη θέση της αρχικής «Πλατείας Ανακτόρων» κατασκευάστηκε αργότερα μικρότερη πλατεία κυκλικού σχήματος, που ονομάστηκε «Πλατεία Όθωνος»[9].

Σύντομη ιστορική επισκόπηση

Η Ομόνοια, ο «ομφαλός της Αθήνας» όπως έχει χαρακτηριστεί, είναι κεντρική πλατεία της Αθήνας και τόπος συμβολικών και πραγματικών συναντήσεων, προορισμένος αρχικά για την κατασκευή των ανακτόρων[10]. Η πλατεία Ομονοίας, πέρασε από πολλά στάδια κατασκευαστικά, προκειμένου να φθάσει στη σημερινή της μορφή[11]. Κατασκευάστηκε το 1846 ως «Πλατεία Ανακτόρων» και προοριζόταν ως πολιτειακό και διοικητικό κέντρο[12]. Η πλατεία μετονομάστηκε αργότερα σε «Πλατεία Όθωνος» προς τιμήν του βασιλέα Όθωνα[13]. Μετά το 1862 πήρε το τελευταίο της όνομα «Πλατεία Ομονοίας», γιατί εδώ φέρεται ότι δόθηκαν υποσχέσεις ειρήνευσης, για να σταματήσουν οι συγκρούσεις των αντιτιθέμενων πολιτικών φατριών των Πεδινών και των Ορεινών[14], των Συνταγματικών και των Βασιλικών[15].

Στα τέλη του 19ου αιώνα, η πλατεία υπέστη αρκετές αλλαγές όσον αφορά στη διαμόρφωσή της. Αρχικά τοποθετήθηκε πολυγωνική πλατφόρμα στο κέντρο της πλατείας και εγκαταστάθηκαν συστήματα φωτισμού. Έτσι έγινε κέντρο συνάντησης και κοινωνικής ζωής, καθώς ήταν το σημείο εκκίνησης του σιδηροδρόμου και περιβαλλόταν από πολλά ξενοδοχεία. Κατά τον 20ό αι. από το 1925 έως το 1930 κατασκευάστηκε υπόγειος σιδηρόδρομος που συνέδεε τον Πειραιά και την Αθήνα, κάτι που απαιτούσε ανασχεδιασμό της πλατείας. Η πλατεία έγινε κυκλική και στις εισόδους του υπόγειου σιδηροδρομικού σταθμού τοποθετήθηκαν μαρμάρινες διακοσμήσεις. Εξαιτίας της ύπαρξης υπογείου σιδηροδρόμου έγινε απαραίτητη η δημιουργία υπόγειου συστήματος εξαερισμού. Το 1931 ο Δήμαρχος Αθηναίων Σπύρος Μερκούρης πρότεινε την τοποθέτηση γλυπτών, που αντιπροσώπευαν τις μυθολογικές μούσες για να καλυφθούν τα ανοίγματα των αεραγωγών εξαερισμού. Αν και το πρόβλημα επιλύθηκε, το αποτέλεσμα δεν ικανοποίησε τις αισθητικές προσδοκίες των Αθηναίων και τα αγάλματα απομακρύνθηκαν[16].

Η δεκαετία του 1950 υπήρξε περίοδος εκσυγχρονισμού για την Αθήνα και κατά συνέπεια για πολλούς δημόσιους χώρους. Το 1954 στην υπόγεια περιοχή της πλατείας Ομονοίας χτίστηκαν τράπεζες, καταστήματα και ταχυδρομείο. Το 1958 το Υπουργείο Μεταφορών και Δημοσίων Έργων διοργάνωσε διαγωνισμό για την

[8] Travlos 1981, 394.
[9] Γιάννου 2009, 62.
[10] Συλλογικό έργο 2005, 287.
[11] Καιροφύλας 1990, 77.
[12] Ηλιόπουλος 2000, 116.
[13] Roubien 2017, 48.
[14] Zenfell 1998, 175.
[15] Κιμπουρόπουλος, Γ. 1994, στο Ραφτοπούλου και Θεοφάνη 2014, 34.
[16] Gill 2011, 46.

ανάπτυξη της πλατείας Ομονοίας. Τον διαγωνισμό κέρδισαν ο αβάν γκαρντ γλύπτης Γιώργος Ζογγολόπουλος και ο αρχιτέκτονας Κώστας Μπίτσιος[17]. Η πρότασή τους περιελάμβανε υδάτινο σύστημα, στο μέσο του οποίου προβλεπόταν η τοποθέτηση του γλυπτού του Ζογγολόπουλου «Ποσειδών». Η πλατεία ανασχεδιάστηκε, αν και χωρίς την τοποθέτηση του γλυπτού, που εγκαταστάθηκε μόνιμα το 2014 στη Milken School of Public Health του πανεπιστημίου George Washington, στις Ηνωμένες Πολιτείες[18]. Το συντριβάνι της πλατείας έγινε ορόσημο της πόλης και η ίδια η πλατεία έγινε κινηματογραφικό στιγμιότυπο σε πολλές ελληνικές ταινίες της εποχής.

Τον Νοέμβριο του 1992 καταστράφηκε το σιντριβάνι μαζί με το γλυπτό «Δρομέας» για την κατασκευή του νέου σταθμού μετρό. Τον Μάιο του 1994 κατασκευάστηκε σε νέα θέση, στην ευρύτερη περιοχή του Hilton ο νέος «δρομέας»[19]. Από τα μέσα του 2019 έως τον Φεβρουάριο του 2020 έγινε μία ακόμη σημαντική ανακατασκευή, μετά τις προγενέστερες αισθητικές και αστικές παρεμβάσεις, που οδήγησαν στην υποβάθμιση αυτής της κεντρικής και ιστορικής περιοχής της Αθήνας. Ο Δήμος Αθηναίων αποκατέστησε το ιστορικό συντριβάνι, χρησιμοποιώντας ψυχρά υλικά, που μειώνουν το θερμικό αποτύπωμα ολόκληρης της πλατείας[20].

Αρχιτεκτονήματα στη περιφέρεια της πλατείας Ομονοίας

Στην πλατεία Ομονοίας καταγράφεται το ταξίδι της πόλης από τον νεοκλασικισμό του 19ου αι. έως το μεταμοντέρνο κίνημα του 21ου. Σε αυτό το ταξίδι αναδεικνύονται, επίσης, οι δυνάμεις που άλλαξαν και το πρόσωπο της πόλης[21]. Στη νεοκλασική παράδοση ανήκει και το τριώροφο μέγαρο της 3ης Σεπτεμβρίου, που κτίστηκε στη δεκαετία 1870 και λειτούργησε αργότερα, στους άνω ορόφους του ως παράρτημα του Μπάγκειου. Ο Ziller είναι ο αρχιτέκτονας του «Μέγας Αλέξανδρος», κατά 1889. Είναι επίσης ο αρχιτέκτονας του νεοκλασικού κτιρίου Μπάγκειον ή Πάγκειον που κατασκευάστηκε στην περίοδο 1890-1894[22]. Στο νεοκλασικό κίνημα ανήκει, επίσης, το Νέον της Ομόνοιας, κέντρο ψυχαγωγίας[23], το Κάρλτον και το Εξέλσιορ[24]. Ο Ziller, αρχιτέκτονας των περισσότερων από τα νεοκλασικά κτίρια της Ομόνοιας, πέρα από τη μελέτη των αρχαίων μνημείων, καθώς συμμετείχε σε αρχαιολογικές ανασκαφές[25], εισήγαγε τις ευρωπαϊκές τάσεις ενός νεοκλασικισμού που υιοθέτησε αφενός σύγχρονα στοιχεία, αφετέρου μιμήθηκε τα μνημειακά κτίρια της αρχαιότητας, προσαρμόζοντάς τα σε φθηνότερα οικονομικά δεδομένα[26]. Από το νεοκλασικό κίνημα στην Ελλάδα φαίνεται πως απουσιάζουν τα στοιχεία της ρωμαϊκής

[17] Belli *et al*. 2018, 921.
[18] Ingeno, 2014.
[19] Γιάννου 2009, 67.
[20] Καραγιάννης, 2019.
[21] Gill 2011, 47.
[22] Κασιμάτη 2010, 11.
[23] Συλλογικό έργο 2005, 289.
[24] *Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών*.
[25] Darling 2004, 134.
[26] Φιλιππίδης 2015, 67.

αρχιτεκτονικής, δημιουργώντας έναν καθαρά ελληνικό νεοκλασικό αφήγημα, παρόν στην πλ. Ομονοίας που «ταξίδεψε μετά προς την Ευρώπη»[27].

Εικ. 3. Μπάγκειον και Μ. Αλέξανδρος. Πηγή[28]

Το μοντέρνο αφήγημα στην αρχιτεκτονική αντιπροσωπεύει το Κτίριο Γραφείων Πανεπιστημίου, με αρχιτέκτονα τον Θ. Βαλεντή, ο οποίος διακρίνεται για την αρχιτεκτονική των κτιρίων γραφείων[29]. Ο αρχιτεκτονικός μοντερνισμός και η πρόσληψή του στην Ελλάδα υποδεικνύουν ένα αφήγημα που απορρίπτει το φθαρμένο «ιστορικό στιλ», αφαιρεί διακοσμήσεις και δίνει έμφαση στη λειτουργικότητα και στον άνθρωπο[30]. Η γενικότερη εικόνα της εφαρμογής του στην οποία εντάσσονται οι πολυκατοικίες υποδεικνύει ότι το μοντέρνο κίνημα εισχώρησε, όπως και το νεοκλασικό, ευρύτερα στον ελληνικό κοινωνικό ιστό, χωρίς να απευθύνεται σε κοινό με υψηλά εισοδήματα[31].

Το μεταμοντέρνο αρχιτεκτονικό αφήγημα του Hondos Center ολοκληρώνει τον ιστορικό κύκλο της αρχιτεκτονικής στην περιφέρεια της πλατείας. Όσον αφορά στην πρόσληψη του μεταμοντέρνου στην αρχιτεκτονική. Η μεταμοντέρνα κριτική δεν έγινε εύκολα αποδεκτή, καθώς θεωρήθηκε ότι απειλεί τον καθιερωμένο ελληνικό μοντερνισμό. Παρόλο που ο μεταμοντερνισμός αποτίμησε θετικά τα κλασικά πρότυπα, η μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική εν γένει απορρίφθηκε από τους περισσότερους Έλληνες αρχιτέκτονες υπέρ του αυθεντικότερου νεωτεριστικού πνεύματος της δεκαετίας του 1960. Η νοοτροπία αυτή φέρεται ότι υποχώρησε στη δεκαετία του '80 αποδίδοντας εντέλει θέση στον μεταμοντέρνο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό[32].

[27] Φιλιππίδης 2015, 68.
[28] Δανιήλ, 2014.
[29] Ανδρικοπούλου, 2008.
[30] Φιλιππίδης 2015, 183.
[31] Φιλιππίδης 2015, 183.
[32] Tsiambaos 2014, 4.

Εικ. 4. Hondos Center. Πηγή[33]

Γ. Ζογγολόπουλος και Κ. Βαρώτσος

Οι γλύπτες Γ. Ζογγολόπουλος και Κ. Βαρώτσος[34] έχουν συνδεθεί με την πλατεία Ομονοίας σε νεότερες εποχές διαμόρφωσης του γλυπτικού της διακόσμου. Τα υδροκινητικά έργα του Ζογγολόπουλου που συνδέονται με την πλατεία είναι το αφαιρετικό γλυπτό «Ποσειδώνας»[35], στην πρώτη φάση ενασχόλησής του με την πλατεία μαζί με τον Κ. Μπίτσιο, γλυπτό που δεν τοποθετήθηκε τελικά στην πλατεία και το «Πεντάκυκλο», έργο που τοποθετήθηκε στην πλατεία το 2001 και εκπροσώπησε την Ελλάδα στην Biennale της Βενετίας τον ίδιο χρόνο[36]. Τα έργα του Ζογγολόπουλου είναι χαρακτηριστικά της μετατόπισης της σύγχρονης γλυπτικής σε εθνική τέχνη, που συνεισφέρει στη διαμόρφωση διεθνών προτύπων της γλυπτικής[37].

Εικ. 5. Πεντάκυκλο. Πηγή[38].

[33] Images George Rex, *Flickr*.
[34] Συλλογικό έργο 2005, 289.
[35] Δασκαλοθανάσης και Κωτίδης 1999, 155.
[36] Βασιλειάδου, 2019.
[37] Φιλιππίδης 2015, 154.
[38] Φιλιππίδης 201), 154.

Ο Κ. Βαρώτσος συνδέεται με την πλατεία με τη μνημειακή κατασκευή του «Ο δρομέας», μπαρόκ αφήγημα, όπως αναφέρεται, με τη χρήση υψηλής τεχνολογίας που παράγει καλλιτεχνική έκφραση[39]. Σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του καλλιτέχνη στον δρομέα λειτουργούν τρία στοιχεία η κίνηση, το φως και το νερό. Η κίνηση του γλυπτού που αρχικά ονομαζόταν «Ξένος» είναι του συμβολικό πέρασμα ενός δρομέα που τέμνει την πλατεία και αφήνει πίσω του το ίχνος του, την εφήμερη λάμψη του[40]. Ο Κ. Βαρώτσος με τον ιδιότυπο μεταμοντερνισμό του δηλώνει πως επιχειρεί μια προσέγγιση της μοντέρνας τέχνης και του κοινού και η προσφορά στον θεατή «αισθητικής πρόκλησης και εικαστικής απόλαυσης»[41].

Και τα τρία έργα διακρίνονται για τη συμπερίληψη του πραγματικού χώρου και τη δυνατότητα του θεατή να κινηθεί στον πραγματικό χώρο του αντικειμένου. Θα μπορούσε να τα θεωρήσει κανείς μεταμοντέρνα έργα και όσον αφορά τουλάχιστον στον Ζογγολόπουλο, εκφράζουν το ρεύμα της αφαίρεσης με λανθάνοντα ή φανερά στοιχεία παραστατικότητας[42]. Υποδηλώνουν αποτελεσματικά τη συνύπαρξη διαφορετικών γλυπτών σε δημόσιους χώρους και πλατείες, από καλλιτέχνες που εκφράζουν το πλάσιμο της μορφής με διαφορετικούς τρόπους, ανάμεσά τους οι Ζογγολόπουλος και Βαρώτσος[43].

Εικ. 6. Ο πρώτος δρομέας στην Πλατεία Ομονοίας. Πηγή[44]

Συμπεράσματα

Η πλατεία Ομονοίας ως εννοιολογικός και κυριολεκτικός χώρος από τον αρχικό σχεδιασμό της ως τετράγωνος χώρος και την τελική κατασκευή της ως μικρή κυκλική πλατεία, αργότερα ελλειπτική, υπέστη σημαντικές μορφολογικές και εννοιολογικές διαφοροποιήσεις στο πέρασμα του χρόνου. Από τόπος συνάντησης των ανθρώπων, βασική λειτουργία για την νοηματοδότηση της

[39] Δασκαλοθανάσης και Κωτίδης 1999, 142-143.
[40] Βαρώτσος, 2004.
[41] Τζεβελέκου, 2018.
[42] Δασκαλοθανάσης και Κωτίδης 1999, 105.
[43] Πετρίδου και Ζιρώ 2015, 345.
[44] Άγνωστος συγγραφέας 2017, διαθέσιμο online.

έννοιας πλατεία, έγινε συγκοινωνιακός κόμβος, χάνοντας ή απλά μετουσιώνοντας την ιδέα του τι συνιστά συνάντηση στην νεωτερικότητα. Από την εποχή των ανώνυμων γλυπτών-χυτευτών λευκού τσιμέντου που κατασκεύασαν τις Μούσες, έως τους επώνυμους δημιουργούς της μοντέρνας γλυπτικής, το αρχιτεκτόνημα της πλατείας συμπλέκεται με τον γλυπτικό διάκοσμο και προκαλεί την αισθητική του θεατή ή συμμέτοχου, άλλοτε θετικά, άλλοτε αρνητικά. Σε κάθε περίσταση η Ομόνοια είναι «ομφαλός» της πόλης, παρά το γεγονός ότι έχει αλλάξει ριζικά η πληθυσμιακή σύνθεση της περιφέρειάς της και συνεπώς οι κοινωνικοί συμβολισμοί της. Αναμφίβολα, σημαντικό κομμάτι της αίγλης της πλατείας έχει χαθεί παντελώς, αλλά παραμένει σημαντικό κομμάτι της αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής εν γένει της καλλιτεχνικής, αλλά και της πολιτικής ιστορίας των Αθηνών. Η τελευταία της μεταμόρφωση ξεκίνησε το 2018 και αναμφίβολα το τελικό αποτέλεσμα θα αποτιμηθεί εξίσου θετικά ή αρνητικά.

Βιβλιογραφία

Belli, G., Capano, F., Pascariello, M.I. 2018, *La città, il viaggio, il turismo: Percezione, produzione e trasformazione*, Napoli: FedOA - Federico II University Press.

Darling, J.K. 2004, *Architecture of Greece*, Westport: Greenwood Publishing Group.

Δασκαλοθανάσης, Ν., Κωτίδης, Α. 1999, *Νεότερη και Σύγχρονη Τέχνη*, τόμ. Γ΄ Πάτρα: ΕΑΠ.

Gill, J. 2011, *Athens*, Luton: Andrews UK Limited

Ηλιόπουλος, Δ.Β. 2000, *Εν Αθήναις, κάποτε*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα 116.

Καιροφύλας, Γ. 1990, *Η Αθήνα και οι Αθηναίοι*, τόμ. Α΄ Αθήνα: Φιλιππότης.

Morris, A.E.J. 2013, *History of Urban Form before the Industrial Revolution*, London: Routledge.

Μπίρης, Κ. 1966, *Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20όν αιώνα*, Αθήνα: Μέλισσα.

Roubien, D. 2017, *Creating Modern Athens: A Capital Between East and West*, London: Routledge.

Συλλογικό έργο 2005, *Διαδρομή στην ιστορία της Αθήνας από την αρχαιότητα στο σήμερα: Ιστορία, πολεοδομία, αρχιτεκτονική, μουσεία*, Αθήνα: Ερευνητές, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Οργανισμός Τουριστικής και Οικονομικής Ανάπτυξης Αθηνών.

Travlos, J. 1981, Athens after the Liberation: Planning the New City and Exploring the Old, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 50, 391-407.

Tsiambaos, K. 2014, An Identity Crisis of Architectural Critique, *Architectural Histories*, 2(1), p. Art. 6.

Φιλιππίδης, Δ. 2001, *Ιστορία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας*, Τόμ. Δ΄, Πάτρα: ΕΑΠ.

Zenfell, M.E. 1998, *Insight Guides: Athens*, London: Apa Productions.

Διαδίκτυο

Άγνωστος συγγραφέας, χωρίς ημερομηνία. «Ξενοδοχείο Excelsior», *Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών*, διαθέσιμο στο http://archaeologia.eie.gr/, ανάκτηση 03/04/2020.

Άγνωστος συγγραφέας 2017, Ο Δρομέας του Κώστα Βαρώτσου, *Urban City*, διαθέσιμο στο https://urbanlife.gr/, ανάκτηση 10/04/2020.

Ανδρικοπούλου, Ε. 2008, Αρχιτεκτονική με κέντρο τον άνθρωπο, *Μακεδονία*, διαθέσιμο στο https://www.makthes.gr/, ανάκτηση 04/04/2020.

Βαρώτσος, Κ. 2004, Δρομέας, *Costas Varotsos*, διαθέσιμο στο http://www.costasvarotsos.com/, ανάκτηση 09/04/2020.

Βασιλειάδου, Μ. 2019, «Πεντάκυκλο» εκπέμπει SOS, *Η Καθημερινή: Πόλη*, διαθέσιμο στο https://www.kathimerini.gr/1011299/ , ανάκτηση 10/04/2020.

Βάκας, Π. 1931, Ο Αρχιτέκτων Του Σχεδίου Των Αθηνών Σταμάτιος Κλεάνθης (1802-1862), στο *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος*, (77-90), Αθήνα: Σιδέρης, διαθέσιμο στο http://daniilida.lis.upatras.gr/, ανάκτηση 09/04/2020.

Γιάννου, Ε. 2009, *Η Πλατεία Ομονοίας στο Επίκεντρο του Σχεδιασμού των Δημοσίων Χώρων της Αθήνας* [Διπλωματική Εργασία]. Αθήνα: ΔΠΜΣ Πολεοδομία Χωροταξία - Προσεγγίσεις του σχεδιασμού στην Ελλάδα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, διαθέσιμο στο: http://courses.arch.ntua.gr/, ανάκτηση 08/04/2020.

Δανιήλ, Μ. 2014, «Μ. Αλέξανδρος» και «Μπάγκειον», δύο ιστορικά ξενοδοχεία στην καρδιά της Αθήνας, *Η Καθημερινή: Πόλη*, διαθέσιμο στο https://www.kathimerini.gr/752672/, ανάκτηση 11/04/2020.

Images George Rex, *Flickr* https://www.flickr.com/, ανάκτηση 11/04/2020

Ingeno, L. 2014, 'Poseidon': George Washington University's Link to Greece, *GWTODAY*, διαθέσιμο στο https://gwtoday.gwu.edu/, ανάκτηση 10/04/2020.

Καραγιάννης, Ν, 2019 Σε φάση ολοκλήρωσης τα έργα για τη νέα 'βιοκλιματική' πλατεία, Ομονοίας, *Υποδομές*, διαθέσιμο στο https://ypodomes.com/, ανάκτηση 10/04/2020.

Κασιμάτη, Μ. (επιμ.) 2010, *Ερνέστος Τσίλλερ (1837-1923)*, Αθήνα: Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, διαθέσιμο στο https://www.openbook.gr/ernst-ziller/, ανάκτηση 07/04/2020.

Μελαμπιανάκη, Ευγενία, 2006, *Οι πλατείες της Αθήνας: 1834-1945: Διαδικασία διαμόρφωσης, λειτουργία, πολεοδομική σημασία* [Διδακτορική Διατριβή]. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, διαθέσιμο στο: http://thesis.ekt.gr/, ανάκτηση: 08/04/2020.

Μονιούδη-Γαβαλά, Θ. 2015, *Η ελληνική πόλη από τον Ιππόδαμο στον Κλεάνθη*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: http://hdl.handle.net/11419/2927, ανάκτηση: 03/04/2020.

Πετρίδου, Β., Ζιρώ, Ό. 2015. *Τέχνες και αρχιτεκτονική από την αναγέννηση έως τον 21ο αιώνα*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, διαθέσιμο στο http://hdl.handle.net/11419/3541, ανάκτηση 08/04/2020.

Ραφτοπούλου, Χ., Θεοφάνη, Χ. 2014, Τοπογραφία των συγκρούσεων στο κέντρο της Αθήνας κατά τη μεταπολίτευση, [Ερευνητική εργασία] Πανεπιστήμιο Πατρών: Τμήμα Αρχιτεκτόνων, στο *Greek Architects*, διαθέσιμο στο http://www.greekarchitects.gr/, ανάκτηση 01/04/2020.

Τζεβελέκου, Β. 2018, Ακούραστος «δρομέας» της γλυπτικής, *Η Εφημερίδα των Συντακτών: Εικαστικά*, διαθέσιμο στο https://www.efsyn.gr/, ανάκτηση 07/04/2020.

ARCHIVE ISSN 2654-2366 EBE/NLG